

КОНТАКТНО-ТИПОЛОГІЧНІ СХОДЖЕННЯ: МІФ ПРО ВАРШАВУ У ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

До висвітлення контактнотипологічних літературних зв'язків Є.Маланюка з Польщею і польською літературою зверталися відомі літературознавці. Н.Лисенко уточнювала деякі біографічні дані поета під час його перебування у таборах інтернованих, порушила питання творчих контактів із польськими письменниками та перекладачами Ю.Тувімом, Ю.Лободовським, Л.Підгорським-Околувим та ін. Канадська дослідниця Ю.Войчишин спробувала визначити основні віхи варшавського періоду творчого шляху Маланюка. Л.Куценко зупинився на малодосліджених фактах біографії Маланюка, залучивши зарубіжні архівні матеріали, зокрема архів сина письменника Б.Маланюка. Польське сприймання художньої спадщини українського митця знаходимо у польсько-українських нарисах А.Середницького.

Метою нашої статті є дослідження генези і структури міфа про Варшаву в творчості Є.Маланюка.

Відомо, що слово "міф" бере початок від давньогрецького *mythos* – оповідання, переказ, сказання. Як правило, робиться наголос на вигаданості оповіді. Однак смисл міфа для тих, хто його сприймає і переживає, є насправді істиною. Ф.Шеллінг стверджував, що міфологічні уявлення розуміються як "істина, і при тому як уся, як повна істина; вони "не допускають сумніву у своїй істинності"¹. "Міф, – на зауваження вченого, – ...є не що інше, як загальне, найпростіше, дорефлексивне, інтуїтивне взаємовідношення людини з речами"².

"Щодо Варшави так з нею зв'язаний міцно. І, певно, це добре..."³, – пише Євген Маланюк у листі до львівського поета, бібліографа та видавця Є.Ю.Пеленського від 3.10.1931 р. про столицю Польщі Варшаву, яка стала містом з XIV ст., а столицею Речі Посполитої, резиденцією монарха та центральної влади – з XVI/XVII ст. 1807-1815 рр. Варшава була столицею Варшавського герцогства, з 1815 – Королівства Польського; а в 1830-1831, 1863-1864 роках – центром боротьби за незалежність.

Переїхавши по закінченні Української господарської академії (м.Полубради, Чехословаччина) у лютому 1929 році до Варшави, поет перебуває там майже п'ятнадцять років (лютий 1929–середина 1944), займаючи посади інженера-гідраліка, викладача російської мови у військовій академії, математики в українській гімназії. Не залишається поза увагою митця і літературне життя столиці: Маланюк стоїть біля

витоків групи "Танк", очолюваної Юрієм Липою, стає автором редактором журналу-квартальника "Ми", друкується у "Вістнику" Дмитра Донцова, календарі-альманасі "Дніпро", на сторінках варшавських журналів "Наша культура", "Рідна мова", у польських часописах "ABC powinny codzienne", "Biuletyn Polsko-Ukraiński", "Czas", "Kamena", "Myśl Polska", "Sygnały", "Wschód-Orient", "Żet, sztuka, kultura", видає чотири збірки поезій "Земля й залізо" (Париж, 1930), "Земна Мадонна" (Львів, 1934), "Перстень Полікрата" (Львів, 1939) та "Вибрані поезії" (Львів-Краків, 1943 р.); починає роботу над поемою "П'ята симфонія", належить до Польсько-українського товариства (Towarzystwo Polsko-Ukraińskie), куди входили Леон Василевський, Павло Васиньчук, Іван Кедрин-Рудницький, Станіслав Лось, Константин Симонолевич, Роман Смаль-Стоцький.

Ще перебуваючи у калішському таборі інтернованих (Польща, 1920-1923 рр.), Маланюк знайомиться з польськими скамандритами, до яких належала група поетів, що сформувалася в 20-х роках (1918-1939) навколо журналу "Скамандер" (Варшава). За допомогою свого польського приятеля поета Леонарда Подгорського-Околува, якому присвячено вірш "Евангелія піль", Маланюк дістав дозвіл на поїздку до Варшави, де познайомився з іншими скамандритами: Юліаном Тувімом (1894-1953), Яном Лехонем (1899-1956), Антонієм Слонімським (1895-1976), Казімірем Вежинським (1894-1969), Ярославом Івашкевичем (1894-1980). У 1960 році поет повернувся на короткий час до Варшави із США, щоб побачитися з родиною, яка залишилася в Чехословаччині.

Упродовж варшавського періоду життя Маланюк перебуває в оточенні польської письменницької еліти, приятелюючи з Йозефом Лободовським (1909-1988) (познайомилися в 1936 році у Варшаві), Ярославом Івашкевичем (зустрічалися в Варшаві, Подкові Лещней, Празі, Івашкевич присвятив Маланюку вірш "Прага"), Марією Домбровською, Йозефом Вітліном (продовжили знайомство в Нью-Йорку), Юзефом Чеховичем, мав нагоду зустрітися у столиці Польщі із Сюзанною Гінчанкою (Сарою Гінзбург), з экс-міністром сільського господарства і казначейства Симона Петлюри Станіславом Стемповським (1870-1952), а особливо заприятелював з його другим сином Єжи (псевдонім Павло Хостович), який був його кумом. Маланюк займався перекладами з польської, зокрема переклав твори Казимира Вежинського. В свою чергу його твори перекладаються польською Й.Лободовським, Є.Стемповським, Ю.Тувімом, Ю.Чеховичем, Ч.Ястжембцем-Козловським, К.Яворським та ін. На зауваження Ри-

шарда Лужного в "Zarysie dziejów literatury ukraińskiej" у Варшаві "działają wówczas tak znani autorzy jak J. Łupa i E. Małaniuk..."⁴.

Саме у Варшаві Маланюк удруге одружується (1930 р.) з чешкою Богумилою Савицькою (померла в 1963 році), яка народила йому сина Богдана (жив і працював інженером-архітектором у Празі). Початковому періоду стосунків Маланюка з дружиною присвячена його поезія "На палубі, під зорями, удвох..." (1929), написана у купальську ніч:

На палубі, під зорями, удвох.

Оркестра грає Гріга.

– Наше свято!

Вечірня Вісла полум'ям понята,

І глибиною неба зорить Бог.

Вісла виступає Летою – річкою забуття у давньогрецької міфології: "Забудь. Забудь. Різьбить свою дорогу / Наш пароплав в пекучім сяйві хвиль". Таким чином, Варшава виступає новим етапом життя поета, де "і радість, і тривогу, / І привиди минулого, і біль" треба "забудь" і "різьбить свою дорогу"⁵ далі.

Поезія "Підсумок" (27.1.1943) є спробою Маланюка проаналізувати історію стосунків з Богумилою Савицькою. Умовно твір можна поділити на дві смислові антиномічні частини, дія в яких відбувається в минулому часі. Якщо в першій частині подружнє життя характеризується світлими фарбами весни через вираження однорідними підметами ("радість і праця, і усміх дитини...") і риторичними вигуками ("О, чарівна наше ноче заручин!"), то друга – зненацька обривається риторичними запитаннями трагічного змісту, персоніфікацією ("рев хуртовини"), передаючи душевний біль поета:

Хто ж сподівався, що рев хуртовини

Раптом прорветься, підступно-лихий,

Знівечить спокій і тишу розріже,

Спалить, зруйнує будований дім?

На наш погляд, причину розриву Маланюк бачить у своїй надмірній відданості поезії: "Та сонячні сни, бач, / Здійснились марно: поетом глухим, / В музику власну заслуханим..." [С.435], для чого застосовуються епітети "глухий", "заслуханий". Від вогню, квітів, які ми спостерігали у стосунках подружжя (див. поезію "На палубі, під зорями, удвох...", 1929), залишається попіл і дим, за що герой з роками просить у своєї єдиної пробачення.

Із Варшави Маланюка та його обраницю доля розвела по різних країнах. Так, у вірші "Березіль" (1922) він питає: "Чому ж Ви там, за брамою Варшави...?". Не виключено, що жінка, до якої звертається поет,

була першою дружиною Маланюка – Зоєю Равич (побралися в 1925 р. у Подєбрадах, розлучилися в 1929 р.). Відомо, що у Маланюка весна, яка символізує пробудження природи, означає прихід нового періоду життя. "Вже скоро" у такому контексті можна розуміти не тільки як наближення весни, а й надію на зустріч, оскільки "земля стопила сніг", "вже вітер пружить крила". Повторення лексеми "весна" та похідних від неї "весняний", "весняні" підкреслює надії автора на можливість у близькому майбутньому особистого щастя. Однак весь час настрої поета моделюється на пограниччі різних відчуттів, що передається оксимороном "весняний сум", персоніфікацією "вартують примари", метафорою "сни прядуть млу" [С.80].

Ототожнення весни як символу повноти життя з відродженням зустрічається у вірші "Май 1935 року" (2.V. 1935), де весна наділяється Маланюком магичною силою воскресіння. Хоча пізньою весною у Варшаві раптово випав сніг, який вкрив розквітлі каштани (до речі, це дерево є уособленням Києва), кінцівка вірша містить оптимістичну віру в те, що "крізь хугу вдарить меч небесний / І над срібно-смертним сном весни / Голос кари заgrimить – "воскресни!" / Всім немилосердям вишини". Застосовується прийом паралелізму: подібно до несподіванок у природі, в житті Маланюка відбуваються небажані зміни, про що свідчать складні епітети на погребально-обрядову тематику: "смертельно-білий жах" (повторюється в перших двох строфах), "поминальний спів", "крижана смерть", "похоронний сніг", "снігова труна" [С.563] та ін. Щодо назви твору, то вжито "май" замість "травень". Можна припустити, що Маланюк в тогочасній Польщі відчував вплив російської культури, а також спеціально використав російську назву з метою пов'язання з лексичним значенням "маятися".

Проте Варшава для Маланюка залишається містом, де він відчуває себе передусім чужорідною істотою – емігрантом. Саме через це, побачивши у Варшаві, "порожнечі зла", дівчину з Донбасу, Маланюк у вірші "Східнячка" (квітень 1944) риторично запитує: "Чом в цю порожнечу зла, / За пасмуги границь, за рубежі розлуки – / Ти серце зуглене даремно принесла?", підкреслюючи її самотність в цьому місті: "Але ти – камінь знов. І знов – ікона. Саме / Тому, що ти – одна, що ти є ти" [С.474]. На мотиві самотності як екзистенціального за філософським змістом неодноразово наголошує Маланюк у своїх творах і в щоденникових нотатках.

Після відвідин у 1941 р. поета у Варшаві на Алеї Неподлеглошчі, 159 (на період Другої світової війни дружина і син поета виїхали до Праги) його давній приятель Улас Самчук пізніше згадував:

"...нарешті я знайшов його в кімнаті. В його атмосфері, яку він любив, і яка йому пасувала", Маланюк, "цей "дух степу", знайшов у гордій столиці бундючного шляхетства найкраще місце для вияву своїх романтичних візій і свого бурхливого темпераменту"⁶. До речі, у 1939 році, під час облоги Варшави німецькими окупантами, Маланюк брав участь у ритмі оконів. Про "ад сліпого дня" у столиці Польщі поет пише у сьомій частині циклу "З літопису" (19.VI.1944):

Тоді весна рождала чорні будні

В плачах дощів, в прудких судамах бур,

А літо люто грало в сурми судні

І голим жахом дихала лазур [С.470],

використовуючи такий тип метафори, як персоніфікація "літо грало", "лазур дихала", "весна рождала", "плач дощів".

Невдовзі після радості приїзду дружини з сином (десь наприкінці 1941 або початку 1942 р.) прийшли проблеми, на які він жаліється Уласові Самчукові: "Ви пишете, що у вас можна відпочити. Мені аж дивно, що таке дієслово існує. У мене таке враження, що я стало перебуваю в стані великої електрифікації. Хворіє мій син, для якого варшавське підсоння убійче. Біда з бюджетом. Родинний човен "то виринає, то потопає" у цих хвилях "остдії". А я по-старому сиджу над проектами й кресленням до пізнього вечора... Почав був поему "П'ята симфонія", але не можу далі. Немає на те нервів. Бідна література. Ніколи не думав, що самота моя може бути аж такою метафізичною й тортурною..."⁷. Цікаво, що, характеризуючи своє сімейне становище, поет вдається до явної ремінісценції з шевченківського "Кобзаря", яку свідомо бере в лапки як чужий текст: "то виринає, то потопає". Влітку 1943 р. у Львові під час зустрічі з У.Самчуком Маланюк констатував наявність того ж самого душевного настрою: "...я у тій Варшаві здаю від самоти"⁸.

Польський поет і автор філософських праць Чеслав Ястжембець-Козловський (1894-1956), перекладач з англійської, французької, сербської, російської і української літератур, зробив переклад польською 14 вибраних віршів Маланюка, що були опубліковані у варшавському видавництві "Biblioteka Zet" під назвою "Hellada stepowa" (1936), куди увійшли поезії зі збірок Маланюка "Стилєт і стилос", "Гербарії", "Земля і залізо", "Земна Мадонна"⁹.

Один з віршів Маланюка присвячений варшавським враженням під назвою "Вічне" (5.10.1931), де синонімом столиці Польщі стає "місто незакінченої мислі", що наводить поета на думку про змістовне яскраве минуле Варшави, яке передається за допомогою ключових слів:

"історична драма", "старовинним золотом століть", "наді мною розчахє вічність". Доречним виглядає, на наш погляд, згадування Вісли в контексті переходу від теперішнього до минулого Варшави: "Тільки вечір в важкоплинній Віслі / Знов на захід зір мій поведе", де Вісла викликає у ліричного героя асоціації з минулими подіями, що відбувалися на заході і сході. У міфопоетичному словнику зазначається, що річка може виступати символом "плодючості і життя", а також "плину часу і забуття"¹⁰. В даному контексті має друге значення. Функції переходу в часовому просторі від теперішнього до минулого у поезії виконує, крім Вісли, брама епохи бароко зі "Старовинним золотом століть, / А за нею історична драма...".

У поезії "Вічне" Маланюк постає у подвійності своїх зацікавлень – в якості історика і поета, виявляючи двобічне в цілому. В цьому вірші перетинаються історичний, особистісний та невблаганний світовий час. Дивлячись у минуле, поет з'єднує часи в єдиний простір існування людства. Минуле допомагає йому осмислити весь часовий простір. Через первісний час ліричний герой прагне зрозуміти історичний час. Історичні події воєнного минулого Варшави "Вершники на скакунах бронзових / Тнуть списками сині хмари орд", "схрецюються герці" надихають Маланюка на написання поезій:

І тоді гатить в залізне серце

Мідний ямб непереможних строф.

І нещадна, яросна ритмічність

Розбиває брили мертвих мас [С.255].

Маланюк застосовує арсенал звуків війни, відтворюючи все пов'язане з війною через називні речення ("гук і скрегіт") і дієслова теперішнього часу ("тнуть", "схрецюються", "закипає"). Червонокривавий колір та його відтінки – трагічний у вірші, хоча безпосередньо не називається, але проходить через весь текст, передає певний настрій, стан ліричного героя, частіше за все тривожний, відбувається метафоризація червоного кольору.

Використання слів, близьких за семантикою ("палає", "полум'ям горить", "сяєво", "закипає", "вогник"), свідчить про звернення Маланюка до символу вогню, який має загальнолюдське значення. Поль Рікер дав таке тлумачення полісемії вогню: "Вогонь розгоряється, освічує, очищує, обпалює, оновлює, знищує..."¹¹. Майже всі ці значення присутні в тексті, де в кінці поезії автора приваблює "гострий вогник" на сході як надія на можливе майбутнє повернення на батьківщину: "князівна сум слізьми мережить, / Лицаря ждучи". Простежується алюзія з героїчним народним епосом "Слово о полку Ігоревім", в якому внучка Юрія Дол-

горукова Ярославна своїм плачем-заклинанням виводить Ігоря з положу, і князь повертається на рідну землю. Поет ототожнює себе з лицарем, сподіваючись, що на Україні його чекають.

Інший вірш Маланюка про Варшаву з однойменною назвою "Варшава" і присвятою "Біля пам'ятника Міцкевичу" переклав і опублікував 12 березня 1933 року у тижневику "Wiadomości literackie" (1933.-№12 (483).-С.1) відомий польський поет Юліан Тувім (у варшавському Музеї літератури зберігається закінчення автографу цієї поезії, переданого в 1932 році Тувімові). Згодом цей же вірш був перекладений Йозефом Лободовським (Wiadomości. Londyn, 1968, nr.18.- S.1.).

Переважно через загострення у 1933 році відносин між Польщею і Західною Україною, яка на той час знаходилася у залежності від польської держави, вірш "Варшава" у перекладі Тувіма отримав негативну оцінку тогочасної преси як "гімн на честь столиці Польщі" (львівський літературно-науковий місячник "Дзвони")¹². "З Маланюком знову – "гріхопадєніє", – пише Дмитро Донцов у листі від 24 березня 1933 до поетеси Наталії Лівницької-Холодної у Варшаву¹³, маючи на увазі під прислівником "знову" надруковану незадовго до "Варшави" статтю поета "Українська поезія останньої доби" на шпальтах тих самих "Wiadomości literackie" (січень 1933 р.), що також викликала обурення як серед еміграції, так і в Галичині через вибір місця публікації. Ймовірно, ці відгуки змусили Маланюка до 1954 року не вміщувати вірш "Варшава" в жодну з трьох збірок, створених ним у Варшаві.

Реакція Маланюка на галас, що здійнявся навколо поезії "Warszawa", проявилася у листі до Є.Пеленського від 5 травня 1933 року, що зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаніка: "Ідіоти й то ідіоти підлі з "Дзвонів" надрукували яскраво-провокаційну й безмежно тупу ботокудськи глупу замітку "Гімн на честь Варшави" – "пера Є.М.". Передовсім пера Тувіма, а по-друге, де ж цей "гімн"? Та ж нарід польський може лишень образитися на такий "гімн". А потім – що ж ? Вони мені будуть казати вибирати теми, або вказувати перекладачеві, що саме цей вірш переклав і видрукував Тувім, але про це узнав post factum"¹⁴. Лист Маланюка до Д.Донцова від 24 березня 1933 року містить пояснення несподіванки і випадковості друку поезії для самого митця: "...якось пив чай у Тувіма і – під час взаємних літ[ературних] "справозданій" – відчитав йому той вірш. Він захопився і одразу почав перекладати. А за тиждень телефонує, що він послав до "W.L."¹⁵.

У 1954 році у Нью-Йорку "Варшава" вийшла в книзі "Поезії в одному томі" за назвою першого рядка "IV. Ти вдивляєшся хмуру й

бронзово" (1932) як складова частина циклу "Міста, де минали дні" збірки "Проща" (1954)". Під час німецької окупації Варшави названа поезія була передрукована у газеті "Orzeł Biały" (1943, 10 październik). До 4-го тому семитомника Ю.Тувіма (Варшава, 1955-1964) польські видавці включили переклади двох творів українських поетів М.Рильського ("Шопен") та Є.Маланюка ("Варшава")¹⁶.

Відштовхуючись від тези, що у Маланюка "ментальність, біографія і творчість в тісному зв'язку"¹⁷, ми можемо з упевненістю стверджувати, що поет міфологізував Варшаву, сприймав її міфічно, оскільки, за Л.В.Гнатюком, "бачити світ міфічно, міфологізувати світ – це значить наділяти його енергією нашої Дельти [свідомості. – Е.Ц.], бачити його крізь призму цієї Дельти..."¹⁸.

По суті, вірш "Warszawa" присвячений не Варшаві, а визначній в історії Польщі постаті Адама Міцкевича (1798-1855). Варшава є лише знаряддям, за допомогою якого Маланюк розкриває діяльність Міцкевича, що все життя боровся за незалежність своєї держави, свого народу. На твердження Н.Лисенко, ""Warszawu" Є.Маланюка відносимо до шеругу "пам'ятникових" віршів, присвячених А.Міцкевичу (К.М.Горські, Я.Каспрович, В.Гомулицькі, В.Слободнік, Л.Стафф), які утверджували мотив опозиції двох пам'ятників – живої (духовної) і мертвої (матеріальної) традицій"¹⁹.

Не випадковим є вибір Міцкевича на роль вартвого столиці, який, на припущення Маланюка, "...став ніби герольдом "шляхетської Польщі" і, в кожному разі, співцем польської нації"²⁰. Маланюком ставиться проблема призначення поета і поезії, його соціальних функцій. Саме поети виступають провідниками не тільки неупередженого ставлення до передачі подій сучасності, але й набагато випереджають свій час, виступаючи у ролі пророків і керманічів народу. Про це митець пише у творі "Послание" (1925-1926), де Міцкевич наділяється регаліями вождя Польщі, а Пушкін – Росії:

*Як в нації вождя нема,
Тоді вожді її поети:
Міцкевич, Пушкін не дарма
Творили вічні міти й мети –
Давали форму почуттям,
Ростили й нестили події,
І стало вічністю життя
Їх в формі Польщі і Росії.*

У подіях, що відбувалися протягом певного історичного періоду, Маланюк вбачав втілення і прояв "сугестійної сили Шевченка, втіленої

в нестерпимих образах Гонта, Гамалії, Палія..."²¹. Розглядаючи значення творчої спадщини українського духовного наставника для утворення власної держави, Маланюк відзначає нездійсненність українським поетом поставлених цілей, оскільки Україна не здобула, на противагу Польщі, незалежності, а залишилася в руїнах бездержавності:

*Шевченко лиш збудив хаос,
Що нерушимо спав над степом –
Він не здійснив своїх погроз,
Він Гонта був, а не Мазепа*²².

Отже, Маланюк поруч із постаттю Шевченка ставить історичних діячів Гонта і Мазепу, порівнюючи його з першим і протиставляючи другому. Відомо, що Іван Гонта брав участь у повстанні гайдамаків 1768 р. – Коліївщині. Сотник Гонта, що керував козацькою міліцією, перейшовши на бік повстанців, прагнув знищити кріпацтво, відновити козацький лад, захистити православну віру. На якийсь час це вдалося, але потім російський уряд люто розправився з повстанцями і уманським полковником Гонтою. Іван Мазепа (1644-1709) – гетьман України (1687-1708) – як державний діяч прагнув відділення Лівобережної України від Росії і здобув для України автономію. Його справа заклала основи для встановлення в майбутньому незалежної держави, про яку мріяв в еміграції Маланюк, вважаючи в одній із статей, що "процес матеріалізації Шевченкової поезії потужньо триває, і тільки коли він закінчиться власною державою, ми зможемо сказати, що сучасність доросла до Шевченка"²³.

Якщо Польща стає для Маланюка моделлю звільненої від імперської залежності держави, осередком якої є Варшава, то Міцкевич виступає у сприйнятті Маланюка уособленням Варшави та її історії. До речі, у творі "*Reduty Ordony*" Міцкевич зазначає, що Варшава міжповстанського періоду відобразилася в емігрантській поезії як "symbol walki i martyrologii narodu..."²⁴.

Наведемо деякі паралелі з життя та творчого доробку українського та польського поетів: обидва були емігрантами, політичними вигнанцями, діячами національно-визвольного руху. Маланюк у ХХ столітті, як і Міцкевич у ХІХ ст., боровся за незалежність проти існуючого уряду.

Типологія героїв творів Міцкевича включає у себе різні модифікації типу бунтаря-вигнанця: головний герой "Кримських сонетів" – "пілігрим", що сумує за покинутою батьківщиною, самотній борець з поеми "Конрад Валленрод", який жертвує власним щастям заради порятунку народу, поет Конрад, що втілює авторську ідею виключної ролі поета у суспільстві з викликом до богів. Ці риси не-

покірності, волелюбства відзначають і героїв творів Маланюка. Духовними батьками героя маланюківського оповідання "Уривок" (1914-1922), присвяченого пам'яті Давида Верхогляда, стали власне А.Міцкевич, Т.Шевченко і Д.Байрон.

Цікавим є факт короткочасного перебування у 1825 році Міцкевича у Єлисаветграді, де вчився Маланюк. Відомий ї переклад, зроблений Маланюком, поезії "З А.Міцкевича" (1957): "*І вибухли слюзи щирі – без міри / На мос дитинство ясне – прекрасне...*", яку на початку 50-х рр. перекладали українською М.Рильський, а російською – В.Звягінцева.

З перших рядків поезії "*Warszawa*" Маланюк підкреслює непохитність пам'ятника, який виступає свідком плину історії Варшави. Для доведення цієї тези він використовує при характеристиці пам'ятника приємніші, що виступають у тексті антонімами: "*понад*"-"*під*".

*Ти вдивляєшся хмуру й бронзово
Понад поверхи, люди і лиця,
Під тобою розмірно й грозиво
Крутить рокіт щоденний столиця.*

Лексема "*столиця*" уявляється авторові типом метафори уособленням "*крутить рокіт*", де прислівники способу дії "*грозиво*", "*розмірно*" посилюють атмосферу настороженості. До речі, тему вічності міста починає ще вірш про Варшаву "Вічне", згаданий нами вище. У "*Warszawie*" відчувається бажання автора підкреслити історичність міста, легендарність його влади. У рецепції поета Варшава постає як "*Чорне місто твоє, Міцкевич, / Євразійським мені Парижем*". У той час, як Міцкевич перебував більшість свого життя на еміграції в Парижі, Маланюк – у Варшаві, яка змальовується ним темними кольорами: "*чорне місто*", закуте в залізо, люди, що поспішають у своїх справах, – типові риси промислового мегаполіса. Епітет "*чорне місто*" проходить рефреном через декілька творів Маланюка, де згадується Варшава, а саме: "*Гула Варшава, чорна і недобра*" (цикл "Міста, де минали дні"), "*Але й вночі не спить це чорне місто: / Заулками, аляями, садами / Минує в нім блукає, як повія, / І тьма кишить від блудних, грішних душ*" ("*З щоденника*", 1936) [С.375].

Якщо проаналізувати епітети, що характеризують Варшаву, то вийде далеко не ідеалістична картина бачення Маланюком польської столиці, більше того – нагромадження негативних емоцій: "*рокіт щоденний*", "*чорне місто*", "*глухі прелюди*", "*спізнілі лоди*", "*висп'яньськими млами*", "*чорних вікнах*", "*сірий привид*", "*зимним нордом*", "*іржавим листом*". Водночас семантика більшості лексем

підтверджує ці настрої поета: "вдивляєшся хмуро", "плями", "омана", "заскрегочуть віти", "стерези", "зітхає туманом".

Крім Міцкевича, Маланюк згадує не менш видатного діяча Польщі – композитора Фредерика Шопена, пам'ятник якого знаходиться в парку Лазенки: "Дирижує Шопен листопадом..." (вид переносу значення – метонімія). Протягом дев'ятнадцяти років Шопен мешкав у Варшаві, а з 1830 року фактично став емігрантом і помер, як Маланюк і Міцкевич, на чужині.

У вірші "Warszawa" називаються два найголовніші вороги Польщі – Російська імперія і татарські орди:

*І коли заскрегочуть віти,
Схід дихне своїм зимним нордом, -
В Уяздовських гуляє вітер,
Стеле шлях по асфальту – ордам.*

Присутня в усіх віршах Маланюка історіософічна глибина кожного предмета примушує нас припустити, що під Сходом із "зимним нордом" автор має на увазі одвічну загрозу з боку Росії, яка в першій половині XVIII ст. при Катерині II завоювала Польщу.

Цікава в цьому випадку і роль архетипу вітру, що може виконувати подвійні, повністю протилежні функції: Л.Куценко виділяє східний, азійський, чорний вітер, який символізує нищення землі поета, та рятівний вітер з моря. Саме азійський, чорний вітер, присутній у рецепції Варшави Маланюком, не захищає місто від орд, а навпаки "стеле шлях...ордам", виступаючи підступною руйнівною силою для Варшави.

Тому автор звертається до Адама Міцкевича як охоронця міста стерегти серцевину Польщі як від східних держав, так і від монголо-татарських орд, що, як відомо, починаючи з XV ст., протягом кількох століть, не давали спокою Польщі своїми набігами, тому польські королі навіть наймали на службу запорозьких козаків.

*...Стерези, стерези це місто,
вартівничий із бронзи, Адаме!*

Звичайно, Маланюк захоплюється Варшавою, якій вдалося здобути незалежність і визвольна боротьба якої була йому близька, про що він зізнається, перебуваючи ще в таборах інтернованих: "Мимоволі приходить на думку аналогія з польським визвольним рухом, з роллю і завданнями польської еміграції під час боротьби поляків з москалями. Для уявлення цього можна порадишити інтелігентним представникам нашої еміграції проштудіювати історію польської еміграції уважно: це – найліпша лектура для нас на чужині"²⁵. Тому поет застерігає про не-

обхідність збереження перемоги, аби вона не виявилася короткочасною, як це сталося з УНР.

Маланюк як сторонній споглядач перелічує культурно-мистецькі пам'ятки архітектури міста, зокрема Бельведер (побудований перед 1739), Уяздовські алеї. Митець веде умовний діалог, використовуючи риторичні запитання: "В чорних вікнах – то племін чи плями?! Сирій привид – мана чи омана?".

Варшавський Бельведер восени викликає у Маланюка асоціації, що передаються персоніфікованою метафорою, з іншою столицею – Петербургом з його постійними туманами: "Бельведер під виспанськими млами / Петербурзьким зітхає туманом", які неодноразово згадуються у творчості поета, як-от: "Гул погребовий полтавського маршу / Крізь Петербургу затруті тумани" (вірш "До портрета Мазепи", 13.11.1932) [С.313].

Для Л.Куценка очевидною виступає у Маланюка "спорідненість Петербурга і Варшави, зокрема в їх імперських амбіціях, у їх ставленні до України..."²⁶. Проте, на нашу думку, своїм посиленням на спільних як для Польщі, так і для України ворогів (Росію та татарські орди) Маланюк намагається показати спорідненість долі і прагнень столиць: польської Варшави та українського Києва. Компаративний аналіз двох віршів Маланюка про Київ ("Київ", 21.III.1930 та "Київ", 1931) з твором "Warszawa", показує безсумнівну схожість їх мотивів, а саме: рядки з вірша "Київ" (21.III.1930): "Бо тут – віки..." [С.333] і назва вірша "Вічне" про Варшаву мають об'єднуючу семантику "вічність".

Уривок з поезії "Київ" "І від віків повзуть під стіни орди... / Се він підніс – відданий на загладу / Вітрам азійським – золоте чоло, / Щоб стерегти не збуджену Елладу / Над вируванням пристрастей і злос", "Гудуть вітри крізь площі і дзвіниці, / Та нерушимих стін не захитать!" і рядки з "Warszawy" "В Уяздовських гуляє вітер, / Стеле шлях по асфальту – ордам", "Стерези, стерези це місто, / Вартівничий із бронзи, Адаме!" об'єднані виділеними нами ключовими словами: обидва міста потерпали від набігів монголо-татарських орд, що передається образом азійського вітру – уособлення загрози і небезпеки; перегукуються і дієслова "стерегти" (дійсного способу) – "стерези" (наказового способу) в обох віршах. Проте, якщо на охорону Варшави Маланюк ставить Адама Міцкевича, то місто-наступник Еллади Київ сам виступає охоронцем своєї культури. Наведені факти ведуть нас до висновку, що Варшава, в історії якої простежуються схожі з Києвом риси, користується постійною увагою художнього зору Маланюка.

Нарешті ще один присутній момент: відсутня ясність у питанні щодо авторства двох різних перекладів поезії "Warszawa". За однією з версій вони є лише варіантами перекладів, здійснених Юліаном Тувімом. За іншою – один з них належить Тувіму, а другий переклад – Юзефу Лободовському.

Порівняймо переклад "Warszawy" Ю.Тувіма, наведений канадською дослідницею творчості Маланюка Юлією Войчишин ("Ярий крик і біль тужавий", 1993) та Олександром Астаф'євим ("Образ і знак", 2000) без вказівки на першоджерело, з перекладом, що аналізується старійшиною українського письменства в Польщі Антонієм Середницьким ("Szkice polsko-ukraińskie". Варшава, 1994) і українським Леонідом Куценком ("Dominus Маланюк: тло і постать", 2002), які посилаються на Wiadomości literackie (Warszawa, 1933.-№12(483).-С.1).

Śpi Belweder. otulony mgłami,

petersburskim tumanem się dławii (за Ю.Войчишин, О.Астаф'євим)

та

W mgłach wyspianskich Belweder, owiany

Petersburskim tumanem mrocznym (за А.Середницьким, Л.Куценком).

Наталія Лисенко є прибічницею погляду, за яким існує два варіанти тувімовського перекладу "Warszawa". Вона зазначає у дисертаційному дослідженні, що представлений Ю.Войчишин та О.Астаф'євим переклад Ю.Тувіма був надрукований Ю.Лободовським у паризькому журналі "Kultura" (Париж.-1955-№ 10)²⁷.

Проте Середницький наголошує на тому, що "Warszawu" переклав також Юзеф Лободовський у "Wiadomościach" (Londyn.-1968.-№18.-s.1): "Śmierć Jewhena Małaniuka uczcił tygodnik londyński "Wiadomości" wydrukowaniem jego wiersza "Warszawa" w *dwóch* przekładach Juliana Tuwima i Józefa Łobodowskiego..."²⁸. Отож, питання щодо авторства двох цих перекладів залишається відкритим і амбівалентним.

30 вересня 1939 року Маланюк визначив у щоденнику роль Варшави в своєму житті: "Warszawa była dla mnie miastem, gdzie przemijają dni (jakaś analogia z życiorysem Kulisza i Szewczenki), miastem, gdzie "nie urodził się żaden poeta. Warszawa w ogóle znajdowała się poza granicami wysokiej poezji i tragedii... Nie ratowało jej nawet norwidowskie "ideał sięgnął bruku". I oto pierwsze wyjście na scenę po zakończeniu pierwszego aktu... Niesamowite wrażenie, i wrażenie dziwne: Warszawa "spompeizowana" stała się jakoś niewiarygodnie uduchowiona... Ruiny miasta nabrały wyrazu wysokiej sztuki i wysokiego stylu..."²⁹.

У Маланюка вірш "Warszawa", що входить до II частини ("Лірична павза") збірки "Проца" (1954), складається з трьох частин: I.Камінь,

II.Лірична павза; III.Пам'ять. Водночас він є четвертою складовою хроніки циклу з п'яти частин під назвою "Міста, де минали дні", присвяченому Варшаві у різні періоди життя поета. Цикл має за епіграф рядки з поезії Тараса Шевченка "Минають дні, минають ночі...". Паралель з відомим твором українського поета проходить лейтмотивом через усі п'ять частин.

Минають дні, минають ночі,

Минає літо. Шелестить

Пожовкле листя, гаснуть очі,

Заснули думи, серце спить,

І все заснуло, і не знаю,

Чи я живу, чи доживаю,

Чи так по світу волочусь,

*Бо вже не плачу й не сміюсь...*³⁰

Мотив загубленості у всесвіті Маланюка: "Який же буде світ мій білий...?" співпадає з шевченківським "Чи я живу, чи доживаю, / Чи так по світу волочусь". Шевченківське "заснули думи, серце спить..." і маланюківське "охляле серце", зображення України як країни "охлялих душ і висохлих сердець". Часовий топос у Маланюка представлений широким діапазоном застосування дієслів різного часу: минулого, майбутнього (постійні риторичні запитання), переважно теперішнього часу. Частини циклу написані в різні роки – 1923, 1929, 1930, 1932, 1933, підкреслено скороминущість днів, що змінюють одна одну: "День і ніч охляле серце їсть" (персоніфікація), "посмертний день кінчиться". років: "Шість літ, як сон – і згадувать не варт..." (порівняння). Перевагу серед пор року Маланюк, як і Шевченко ("шелестить пожовкле листя"), надає осені, а саме жовтню, який поет високохудожньо описує у третій і четвертій частині циклу: "Жовтень / Лапшунки амірні розметає", "Жовтень грає глухі прелюди / Дирижує Шопен листопадом".

Перша частина циклу "І знову він, нещадний свідок" (1923) передає настрої Маланюка перед від'їздом з Віденського вокзалу Польщі на навчання до Подєбрад. Це вже друге перебування поета на варшавському вокзалі: "І знову він нещадний свідок – / Двірець Віденський...". Наприкінці листопаду 1920 року інтернованих вояків УНР, серед яких був Маланюк, етапували до Кракова, а потім до Варшави, звідки здійснився їх розподіл по таборах. Без тіні ілюзій Маланюк мучиться питанням щодо майбутнього нового періоду життя, сподіваючись на краще: "Яку весну шукать поїду / Під рівний грюкіт коліщат?", помічаючи на вокзалі тільки "дим і чад". Дієслово "мовчу" в першій особі однини повторюється двічі в анафорній позиції, підкреслюючи безсилля автора вплинути на хід подій, плін часу: "Мовчу, щоб лиш не

закричати. / Мовчу, стискаю руки милі...". Мотив мовчання, що пов'язаний здебільшого зі стражданням, проявлюється в контексті всього твору, коли виявляється його зв'язок з мотивами існування, самотності. Він переплітається з мотивом віри. Близькість мотиву мовчання у першій частині циклу "Міста, де минали дні..." до екзистенціальної філософії підтверджується паралеллю з думкою С.Кіркегарда, котрий "неодноразово підкреслював, що лицар віри завжди мовчить. У його мовчанні схована тривога і неспокій парадоксу. І зрозуміти його можна тільки за допомогою парадоксальної діалектики"³¹. Поєднання болю і мовчання є, на наш погляд, парадоксальним. Герой тікає від болю, виснаженості, невідворотності розставання з коханою у мовчання, яке є єдиною можливістю виразити біль як емоційний стан.

Використання інверсії в словосполученнях, виражених іменником і прикметником є, на нашу думку, впливом польського мовного середовища: "сльози онекли солоні", "світ мій білий", "руки милі", "Двірець Віденський". Інверсія залишається для Маланюка дієвим стильовим фактором. Перш за все, це типовий спосіб інверсування – перестановка визначального і визначуваного слова (визначення у постпозиції) з метою привертання уваги до ключових слів у вірші, відтінення їх через ввід у римоване співзвуччя: "прошиває біль". Незвичне місце слова у вірші надає йому додаткової семантико-символічної значимості, переважно це стосується ключових слів. Особливо гостро сприймається інверсія після рядку з правильним порядком слів: "Яким же буде світ мій білий / В далечині чужинних піть?".

Друга частина "Шість літ, як сон – і згадують не варт" (1929) розповідає про повернення поета на той самий варшавський вокзал через шість років: його "ніхто не стрів", крім "порожнього перону". На вісім рядків другої частини приходиться два утворення від інфінітива "гудіти": "гуде не березіль, а март" (теперішній час), "Гула Варшава, чорна і недобра" (минулий час). Підкреслене використання російської назви весняного місяця в чужій країні свідчить про складні настрої еміграційного життя.

1930 рік ознаменувався другим одруженням Маланюка з чешкою Богумилою Савицькою, зустріч з якою відбулася у Варшаві. Саме про цей рік йдеться у третій частині "Зрідка ходимо в Лазенки" (1930), де через форму діалогу поета з коханою жінкою ми дізнаємося про те, чим переймався автор, перебуваючи у Варшаві. На питання "Чи знайшов ти, / Що шукав? Чи це зорить мета?" Маланюк відповідає: "Вона горить і гасне / В такт добі, але не загаса...". Він усвідомлено фіксує своє положення емігранта у столиці Польщі, де "гучніше" відчувалися "роקותи епохи", а час летів "нижче й важче", забираючи роки його життя:

Труден день біля чужої праці
(Дальній родич чи набридлий гість),
Біль, що всіх істота еміграцій,
День і ніч охляле серце їсть [С.431].

Як у першій, так і в третій частині при згадуванні еміграції вживається слово "біль" у називному відмінку. Маланюк вдячний цьому місту за зустріч із коханою жінкою, що передається різновидом метонімії синекдохою: "знайшов ось тут уста і руки, / Закуток у палаці твоїм". Образ доброї, уважної коханої Маланюк подає через деякі незначні деталі: "Усміх добрий, іронічний трохи", "уста і руки", "цілую руку в жилках синіх", які, до речі, називаються і у першій частині циклу, де доповнюються підметом "долоні".

У Варшаві Маланюка не полишає спогад про бойове минуле на батьківщині: "Неспокійно сплю: все сниться грюкіт / Бою та над степом чорний дим". Проте заключні слова звучать як мотто поета, який пам'ятає козацькі витоки свого роду, вірить у суспільні зміни і закликає до терпіння, протиставляючи сірому буденному життю красу оточуючої природи: "Все буде, козаче своєчасно. / Вчися ждати. Дивись, яка краса!". Це передається звертанням "козаче" і дієсловами наказового способу "вчися", "дивись".

Через третю частину проходить тема людини і природи, з конкретного опису якої починається (осінь в Лазенках: "Жовтень / Лаштунки ампірні розметав") і закінчується вірш ("...Луно грають простори осінні, / Летиться синь, і став дзвенить, як скло") [С.432]. На наш погляд, синій колір сприяє передачі сумних і радісних настроїв, передчуттів перемін. Тема батьківщини і її майбутнього пов'язана, як правило, з поетичним образом синьої даліни часів. Перші два рядки останнього катрену розділяються вживанням крапок, що є знаком лагуни, яку повинен заповнити і додумати сам читач, інтуїтивно відчувши задум і емоційний стан автора. Використання Маланюком віршованого прийому енкамбеману, зокрема його типу *contre-rejet* "Жовтень / Лаштунки ампірні розметав", створює додаткову паузу у фразі.

В останній п'ятій частині "Посмертний день зміється по руїнах" (1933) Маланюк змальовує Україну як антипод Польщі.

Вона ще снить, рокована країна
Охлялих душ і висушлих сердець.
Ввижається їй велич, міць і слава,
Зітлілі чини, неживі слова,
Й не відчува, що виснена держава,
Як мстивий привид, тихо проплива.

За допомогою синекдохи "країна / Охлялих душ і висохлих сердець" автор доводить ідею морального виродження народу, його знеособлення. Проте Маланюк признає свою приналежність до української нації, оскільки в третій частині циклу він каже про себе "День і ніч охляле серце їсть".

Через всю п'яту частину проходить мотив смерті, яка наголошується вже першим словом у рядку – епітетом "посмертний день", який виступає частиною пуанту в кінці вірша: "Посмертний день кінчиться"; персоніфікованим порівнянням із "могильним гадом". Автор уникає слова "смерть", замінюючи його перифразом: "останній сон", який вводиться енкавтема-типу *contre-rejet*: "Бездихання / Глибока тиша і глибокий сон". Крапки в останній строфі виконують функції як часового проміжку, так і спонуки до філософського узагальнення, "антиемфазі" (невизначеної багатозначності). Якщо в четвертій частині зустрічається словосполучення "сірий привид", то у п'ятій характеристика посилюється епітетом "мстивий привид".

При прочитанні циклу-хроніки "Міста, де минали дні..." не полишає відчуття занурювання в якийсь летаргічний інертний сон – ще одна риса, нав'язана шевченківською поезією. Через три частини циклу проходить міфологема сну, який у Маланюка виступає у негативному значенні як згадування складного минулого, як ототожнення життя-сон, як порівняння: у другій частині – "шість літ, як сон – і згадувати не варт...", в третій – "...все сниться грюкіт / Бою та над степом чорний дим", в п'ятій – як синонім смерті: "посмертний день кінчиться. Бездихання / Глибока тиша і останній сон".

Не менш похмурою постає Варшава у творі "Мазовше" (1940). Крім чотирьох частин, що складають поезію у тому вигляді, в якому вона увійшла до збірки "Перстень і посох" (1972), існує й п'ята частина, що довго залишалася на сторінках щоденника поета і зберігалася в архіві Богдана Маланюка (Прага), поки не була надрукована Леонідом Куценком у циклі "Вірші з щоденників" (2001). Нагадаємо, що "Мазовше", історична обл. Польщі в басейні середньої Вісли, нижнього Нареву і нижнього Бугу; з X ст. частина монархії П'ястів, після 1138 незалежне князівство, піддане з 1313 численним поділам; поступово з 1351 у васальній залежності від пол.королів, 1462-1526 поетапно включена до Пол.Корони; 1793 і 1795 поділена між Пруссією і Австрією, 1807-15 у Варшавському князівстві, з 1815 в Кор.Пол., з 1918 в Пол.державі³².

Місцевість, на якій розташована Варшава, змальовується сірими безнадійними фарбами: "зимна м'ячечка, колючий туман та нерадісні сни..." [С.562], де "ніколи не сяяла ласка даждьбога". Використо-

вується мовний зворот перифраз, коли замість звичайної назви "сонце" застосовується його слов'янський відповідник "даждьбог", замість назви "Мазовше" – "обреченна земля". У "Мазовше" найбільше помітний вплив язичницької віри слов'ян, що втілюється в обоженні образів сонця, вогню, світла, які наділяються функціями Верховного божества: "І розлючене сонце гарматним ось вибухло гнівом, / Несучи полум'яну загладу оселям і нивам". Це явище зустрічається у багатьох релігійних культах світу, зокрема єгипетським головним Богом вважався бог сонця Ра. В кінці вірша, звертаючись до "вбогого племені", автор архетипом сонця-вогню з його очищувальною силою намагається привернути їхню увагу до життєвих цінностей, дорікаючи риторичним запитанням: "Як же можна так жити без усміху і без весни?".

В.Скуратівський відзначає, що, за дохристиянськими віруваннями, верховним богом і покровителем усіх вітрів був Стрибог³³, якого називає Маланюк. Поезія починається зі стилізації билинного жанру: "Ані вітер – стрибог, ані хмари – прудкі кораблі, / Не прилинуть, не з'являться цій обреченній землі". У перекладі на мову символів вітер – "символ душі"³⁴, а хмари – символ "численності, множини. Символ достатку"³⁵. Отже, повторення підсилювальної частки "ані" і заперечної "не", застосування символів підкреслюють загальну картину відсутності одухотворення, множинності на Мазовщині, інакше кажучи, ця місцевість постає пустелею у візії поета. Це підтверджується епітетами "мертва вода", "мертві листи", оксимороном "живучий трун", траурною атрибутикою похорон ("чорна тризна", "чадні молитви", "офірна кров", "хрест", "ворон"), колористикою з переважанням чорного ("в чорній осені кризі", "чорної тризни") і червоного відтінків ("краплиться офірна кров, / І крапом багряним вгризається в жовч листопаду").

У поезії "Мазовше" спостерігаємо, як і у вірші "Варшава", звернення до постатей польських митців Ф.Шопена і А.Міцкевича, де останній інакомовно згадується як зачинатель польського месіанізму, згідно з яким обґрунтовується виняткова роль поляків серед інших етносів³⁶. Маланюк цю теорію вважає за "яд месіаністичного наркозу". Фредерик Шопен народився в маєтку графа Скарбек – Желязовій Волі під Варшавою: "...тільки тут зродиться міг Шопен – / Мазурських піль змузичені сухоти" [С.561].

У більшості проаналізованих поезій про Варшаву Маланюк зумисно використовує пору року осінь. Саме цей період засинання асоціюється у поета-емігранта з Варшавою: "І власне тут припало заживати / Похмуру шугу осеней і зим"³⁷. Чільне, навіть фатальне, місце посідає листопад у житті Маланюка: "Та сичить листопад між замерзлимими зміями

віт...", "жовч листопаду" ("Мазовше") [С.561, 562], "Диригує Шопен листопадом" ("Варшава") [С.432], "І знову чуть, як виє в голіх вітах / Старого парку хижий листопад" ("З щоденника") [С.375]. Цього місяця 1920 року письменник примушений був залишити Україну інтернований до Польщі, де відбулася перша його зустріч з Варшавою. У листопаді ж померла його друга дружина Богумила Савицька.

Спільна метафора у рядках "Та сичить листопад між замерзлимими зміями віт..." ("Мазовше") [С.561] та "Посмертний день зміється по руїнах" ("Варшава") сприяє створенню негативного образу оточуючого світу, зображує життя на межі зі смертю. Для вірша характерно вживання однорідних підметів, виражених іменниками в множині: "І так починаються мари і мрії, і сни...", називних речень з однорідними підметами: "Зимна мжичка, колючий туман та нерадісні сні" [С.562]. Крім того, автор постійно вдається до стилістичної фігури полісиндетону, або багатосполучниковості, що сприяє уповільненню мовлення, виділенню значущих слів.

У п'ятій частині "Мазовше", як і в поезії "Варшава", Маланюк наголошує на привидах історії столиці: "Фатальне місто – кін кривавих жартів / Історії – лжепатріотичний жест" [С.230]. При прочитанні рядків "Негучне лиш крізь мжичку листопаду / Зойк Наливайка в мідянім бику" постає історичний факт про козацького ватажка Северина Наливайка, якого, після невдалої сутички з поляками, протримали у варшавській в'язниці, катуючи майже рік. Це не єдиний історичний випадок, який містять в собі стіни давнього міста, де "ніч пливе, мов згуба без кінця" ("З щоденника") [С.375]) і де все нагадує Маланюку про історичні факти: "І ліхтарі хитаються й скрегочуть, / Мов вішалник на шибениці..." ("З щоденника") (порівняння вводяться сполучником "мов").

За спогадами приятеля поета в Америці Даміана С.Вандича Маланюк неодноразово повторяв, що: "lata spędzone w Warszawie były jedynym pogodnym okresem jego życia, który dał mu surogat stabilizacji. Jeżeli można o kims mówić, że był przyjacielem Polaków, to na pewno o Małaniuku"³⁸.

Отже цілий ряд творів Маланюк написав, перебуваючи в еміграції у Варшаві. Варшава стає для нього історико-літературною темою і міфом. Образ Варшави він вибудовує як міфологізовану антимодель Петербурга, опираючись на досвід А.Міцкевича, зокрема його поему "Dziady". Варшава, за С.Маланюком, має свою "мову", вона розмовляє вулицями, площами, спорудами, пам'ятниками, людьми, історією, ідеями. Він прагне досягнути її як свого роду гетерогенний текст, певну систему знаків, деякі з них приваблюють його особливо (Міцкевич,

Шопен, Мазовше та ін.). Можемо говорити про амбівалентність сприймання Маланюком польської столиці. Визнаючи культурно-історичні надбання польських митців, Маланюк водночас наголошував на імперських амбіціях польської влади, проводив паралель із Росією, до політики якої ставився однозначно негативно. Проте не можна нехтувати почуттям поваги, захопленням, яке відчувається у віршах Маланюка про Варшаву. Безсумнівно, роки, проведені у Варшаві, були найбільш продуктивним періодом в його творчому й особистому житті: одруження, започаткування стосунків з найкращими митцями світової культури, упорядкування чотирьох збірок поезій.

¹ Шеллинг Ф. Введение в философию мифологии // Шеллинг Ф.В.Й. Соч.: В 2 т. – М., 1989. – Т.2. – С.214, 323; ² Лосев А. Диалектика мифа // Из ранних произведений. – М., 1990. – С.454; ³ Цит. за кн.: Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать. – Вид. 2-ге доп. – Київ, 2002. – С.157; ⁴ Luźny R. Zarys dziejów literatury ukraińskiej // Ukraina. Teraźniejszość i przeszłość. – Kraków, 1970. – S.399; ⁵ Маланюк Є. Поезії. – Львів, 1992. – С.466. Далі посилання див. за цією збіркою; ⁶ Самчук У. На білому коні: спомини і враження.-Вінніпег,1972.-С.42; ⁷ Самчук У. На коні вороному: спомини і враження.-Вінніпег,1975.-С.299; ⁸ Там само. – С.313; ⁹ Małaniuk Eugenjusz. Hellada Stepowa (Wybrał i z ukr. przełożył Czesław Jastrzębiec-Kozłowski). – Warszawa, 1936. – 16 s.; ¹⁰ Слухай Н.В. Міфопоетичний словник східних слов'ян. Сімферополь, 1999. – С.18; ¹¹ Рикер П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. – М., 1995. – С.90; ¹² Гіми на честь Варшави //Дзвони.- Львів, 1933. – Ч.4. – С.212; ¹³ Донцов Д. Лист до Н.Лівицької-Холодної від 24.03.1933 // Матеріали до історії літератури і громадської думки. – Нью-Йорк, 1992. – Т.3.- С.462; ¹⁴ Куценко Л. Ще раз про "гріхопадіння" Є.Маланюка // Куценко Л. Князь духу: Статті про життя і творчість Євгена Маланюка. – Кіровоград, 2003. – С.34; ¹⁵ Лисенко Н. Публікації Євгена Маланюка в польській пресі в 30-х роках ХХ століття // Українсько-польські літературні контексти. Київські полоністичні студії. Том IV. – К., 2003. – С.362; ¹⁶ Tuwim J. Dzieła: W 7 t. – Warszawa: Czytelnik, 1954-1959. – Т.IV, 2: Przekłady poetyckie / Opr.S.Pollak. – W., 1959. – S.551-552; ¹⁷ Прохоренко О. "Я син свого народу..." (Авторська біографія й ментальність у творчості Євгена Маланюка) // Особистість письменника на уроці літератури. Навч.посібник. – Суми, 1997. – С.120; ¹⁸ Гнатюк Л.В. Введение в философию настоящего. – К., 1997. – С.60; ¹⁹ Лисенко Н. Публікації Євгена Маланюка в польській пресі в 30-х роках ХХ століття // Українсько-польські літературні контексти. Київські полоністичні студії. Том IV. – К., 2003. – С.362; ²⁰ Маланюк Є. Книга спостережень. – Торонто, 1966. – Т.ІІ. – С.44; ²¹ Маланюк Є. Книга спостережень. – К., 1997. – С.119; ²² Маланюк С. Посланіє // Баган Олег, Гузар Зенон, Червак Богдан. Лицарі духу. (Українські письменники-націоналісти-"вісниківці"). – 2-е вид., доп. – Дрогобич, 1996. – С.193; ²³ Маланюк Є. Книга спостережень. – К., 1997. – С.120; ²⁴ Warszawa // Literatura Polska. Przewodnik encyklopedyczny. – Warszawa, 1985. – Т.ІІ. – С.554; ²⁵ Військовий (Євг.М.) Про долю еміграції на чужині // Наша зоря. – 1922. – Ч.28.-С.18; ²⁶ Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать.-Вид.2-ге доп.-К., 2002.-С.433; ²⁷ Лисенко Н. Становлення і розвиток творчої постаті Євгена Маланюка (у контексті літератури 20-30-х років ХХ століття): Дис...канд.філол.наук: 10.01.01/ НАН України: Інститут л-ри імені Т.Г.Шевченка. – К.,1999. – С.80; ²⁸ Serednicki A. Jewhen

Małaniuk a pisarze polscy // Szkice polsko-ukraińskie. Antoni Serednicki. –Warszawa, 1994. – S.80; ²⁹ Там само. – S.65; ³⁰ Шевченко Т. Кобзар. – К.,1993. – С.293; ³¹ Долгов К. От Киркегора до Камю: Философия. Эстетика. Культура. – М., 1990. – С.33; ³² УСЕ (Універсальний словник-енциклопедія) / Гол.ред. М.Попович. – 3-ге вид., перероб., доп. – К., 2003. – С.736; ³³ Скуратівський В.Т. Русалії. – К.,1996. – С.230; ³⁴Слухай Н.В. Міфопоетичний словник східних слов'ян. Сімферополь, 1999. – С.10; ³⁵ Там само. – С.43; ³⁶ Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Літературознавчі студії. – Івано-Франківськ, 1998. – С.56; ³⁶ Маланюк Є. Невичерпальність: Поезії, статті. – 2-ге вид. – К., 2001. – С.230; ³⁸ Serednicki A. Jewhen Małaniuk a pisarze polscy. – S.81.